Eski Türkler Okuryazar mıydı?

(Prof. Dr. Osman F. Sertkaya)

Oturum Başkanı Sayın Hocamız Mustafa Kafalı benim konuşma konumu "Gök-Türk kültürüne genel bir bakış" şeklinde ilan etti. Gerçekten de biz öyle anlaştık ama, program bana geldiğinde, bana 1 saat yerine 20 dakika zaman verildiğini görünce konuşma konumu değiştirdim; Benim 20 dakikada sunacağım yeni konum, "Eski Türkler okur yazar mıydı?" olacak ve ben sizlerle bu konuda sohbet edeceğim.

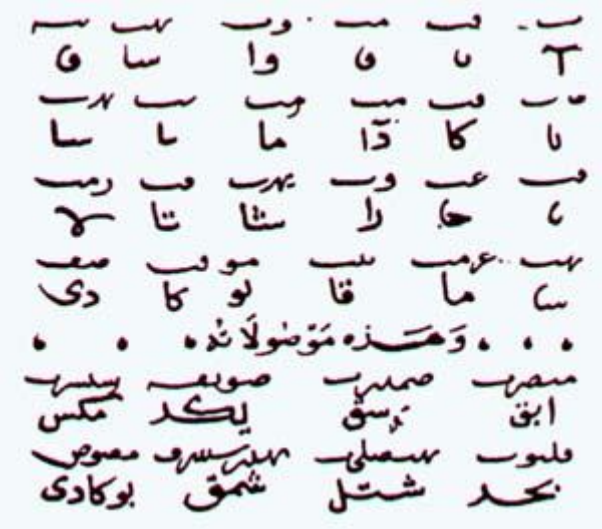
27 yıl önce "Nihal Atsız Armağanı" için bir yazı hazırladım. "İnel Kağan mı? Yoksa İni İl Kağan mı?"[1] başlığını taşıyan bu yazımda Göktürk İmparatorluğu'ndan bahsettiğim zaman, Sayın hocamız Mustafa Kafalı beni uyardı, "Biz bugün Göktürk İmparatorluğu diyoruz ve bu imparatorluğu Göktürk, Uygur, Kırgız diye devrelere ayırıyoruz. Bu ayrım o devirde var mıydı bilmiyoruz. Sen istersen "Göktürk İmparatorluğu" deme, "Türk Kağanlığı" de. Oradaki iktidarın değişmesi, aynı coğrafyada, aynı halk içerisinde olup, bugün bir partinin seçimi kaybederek yerine bir başka partinin gelmesi gibidir. Türkün birliği, bütünlüğü böylece daha iyi anlatılır" dedi. O yüzden, ben burada Göktürk Devleti'nin kuruluşunun 1450. yılının kutlanışını, esasında Türk Kağanlığının kuruluşunun 1450. yıldönümü olarak alıyorum.

Şimdi nasıl oluyor; aynı coğrafyada bir aile, "Bozkurt oğulları hanedanı" dediğimiz, "Açina/Asena oğulları" gibi çeşitli söyleyişlerle isimlendirdiğimiz bir aile 200 yıl devam ediyor, ondan sonra başka bir Türk boyundan, Uygur Türklerinden, "Yaglakar Hanedanı" geliyor. Halk aynı halk, coğrafya aynı coğrafya, yazı aynı yazı, toprak aynı toprak, kültür aynı kültür. İşte o zaman anlaşılıyor ki, Türkün birliği ve bütünlüğü esastır onu yöneten boyların veya ailelerin değil. Bizim bugün üniversite kürsülerinde söylediğimiz "Göktürk, Uygur, Kırgız" şeklindeki ayrımlar da, eski Türkleri müstakil olarak araştırma ve inceleme arzumuzdan kaynaklanmaktadır; yoksa, onların hepsi bizim ecdadımızdır.

Şimdi konumuza geçelim. Acaba ecdadımızın bir yazısı var mıydı? Bu konuyu incelemek için bugünden hareket ederek geriye doğru gidelim.

Cumhuriyet devrinde 1928 yılında Latin harflerine geçtik ve bizim Latin harflerimizin, müsaade ederseniz ben "alfabe" demeyeyim "abece" diyeyim, yani Rumca'sını değil, Türkçe'sini söyleyeyim, Türk "abece"sinin bir sırası var, "a, be, ce, çe, de, e, f, ge, ğe, he, ı, i, je, ke, le, me, ne, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z" diye sıralanıyor; ama, bu abeceden önce 700 yıl, belki de 1000 yıl Arap harflerini de kullandık. Arap "elif-ba"sının da kendi içerisinde bir sırası vardı. Bu sıra, "elif, be, pe, te, se, cim, çim, ha, hı, dal, zel, rı, zı, jı, sin, şın, sad, dad, tı, zı, ayın, gayın, fe, kaf, kef, lam, mim, nun, vav, he, ye" şeklinde söylenen, ancak harflerin gruplar halinde biraraya gelmesiyle de "ebcet, hevvez, hutti, kelemen, sa'fas, karaşet, sahhaz, dazıglen" şeklinde sıralanan bir sistemdi.[2]

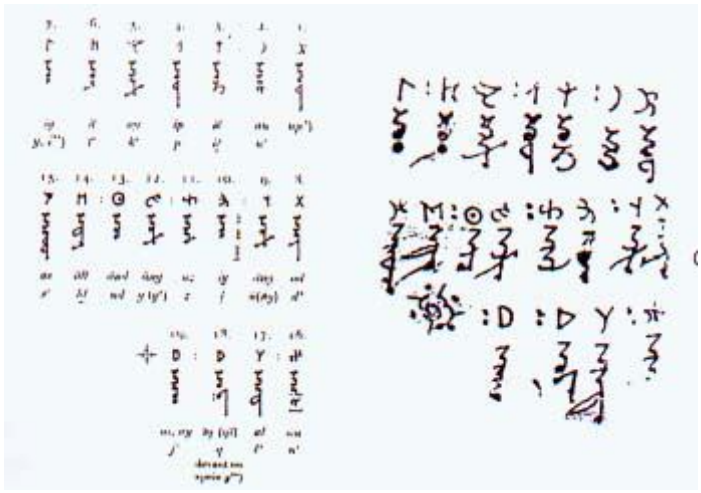
Arap "elifba"sından önce Uygurların, daha sonra Moğolların kullandığı, bir İran kavmi olan Soğut'lardan alınan "abece"nin de bir sırası vardı. Onları da elimizdeki Uygur abecesi cetvellerinden "a-ba-ka, va-sa-ka, ya-ka,da, ma-na-za, pa-ça-ra, şa-da-la ve şa-ma-ka" şeklinde üçer harflik sıralanmalarla görüyoruz. [3]

Uygur abecesi örneği

Demek ki, Türklerin kullandığı harfleri bugünden geriye doğru götürürsek, onların belirli bir söyleyiş sırası var. Peki, acaba Göktürklerin kullandığı harflerin de böyle bir sırası var mıydı? Eğer üç abecemizde böyle bir sıra varsa, en eskisinde de böyle bir sıra olmalı diye düşünüyorum. Ancak, hepimizin de bildiği gibi, Göktürk harfli metinlerimiz bizler tarafından bulunmadı, bu tamamıyla bir tesadüf olarak bulundu. Poltova savaşında esir düşen İsveçli Subay Philipp Johann von Tabbert, Çar 1. Petro (Türk kaynaklarındaki Deli Petro) tarafından Sibirya'ya sürüldüğünde Sibirya'nın güzel bir haritasını yaptı, daha sonra da oraya gönderilen botanik alimi Daniel Gottlieb Messerschmidt'in kılavuzu olarak görevlendirildi [4]. Messerschmidt ile Strahlenberg 1722 yılında arazide atla gezerlerken birdenbire iki üç metrelik bir Yenisey dikili taşını görerek şaşırdılar. Çünkü, taştaki işaretler kendi İsveç harflerine benziyordu. "Bizim runlara benziyor" dediler. İsveç hecelerinin, harflerinin, işaretlerin adı "runa" olduğu için Göktürklerin kullandığı bu harflerin veya işaretlerin adı "runik harf, runik abece" olarak yerleşti. Acaba bu "runik harf" veya "runik abece"nin bir sırası var mıydı?

Tabii ki, 1722′de bunun Türkçe metinler olduğu da düşünülmedi. Hiç barbar olan Türklerin böyle bir harfi, böyle büyük yazıtları olabilir miydi? Ancak, dahi bir dilci, İngilizce dili profesörü olan ve Türkçe'yi bilmeyen Vilhelm Thomsen, Köl Tigin yazıtının ve Bilge Kağan yazıtının Çince yüzündeki metinden hareket ederek bu taşların Türklere ait olduğunu tahmin etti ve 25 Kasım 1793′te "Göktürk abece"sini çözdü. Bu keşfini de 15 Aralık 1893′te Danimarka İlimler Akademisinin özel bir oturumunda açıkladı. Böylece de Türk milletinin kalbi şükranlarını kazandı. Ancak, diyelim ki Thomsen de bu yazıyı okumasaydı ne olacaktı? Hiç şüpheniz olmasın ki, 10-15 yıl içerisinde yine bunların Türk harfleri olduğu bilinecekti.

Mani Göktürk abece örneği

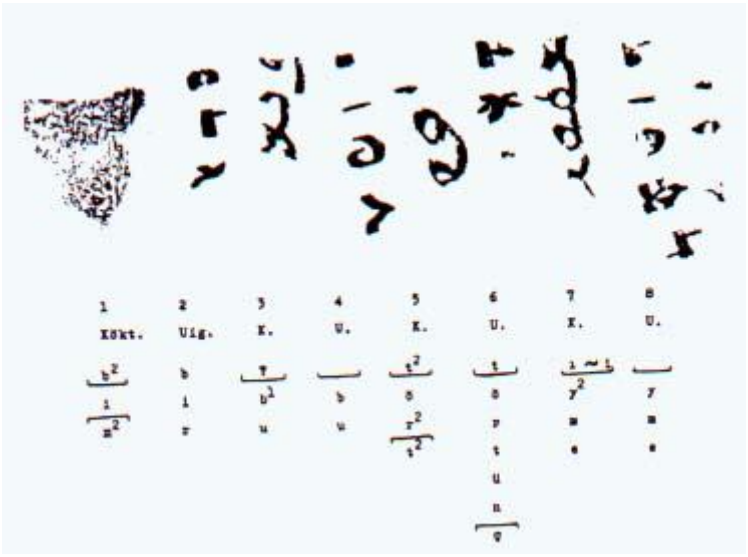
Çünkü, görmüş olduğunuz şu “abece” örneği, Göktürk “abece”si örneği, Doğu Türkistan’da 1903′ten itibaren 1914′e kadar dört büyük Alman keşif seyahatlerinde yapılan kazılarda bulunan abeceden bir tanesidir. Yalnız, bu abecenin özelliği, harflerin okunuşunun altında mani harfleri ile transkripsiyonlanmasıdır.

Türkçe de harfler daima bir ünsüzden sonra gelen bir ünlüyle, yani eb şeklinde değil be şeklinde, el şeklinde değil le şeklinde, em şeklinde değil me şeklinde söylenir;

Türkçe’de genel söyleyiş budur. Ama, burada daima ön ünlü ile söyleniyor, yani el, em, en sırası gidiyor. Bu, bütün Türkologlarca, eski Türklerde ünsüzler ön ünlüyle söylenir iddiasına yol açtı. Ben hiç öyle düşünmedim. Bana göre, burada yazılan Mani söyleyişi, kendi dillerindeki transkripsiyon olup Türkçe harflerin okunuşunu göstermez. Dolayısıyla, Göktürk devrinde de hiçbir zaman el denmemiştir kanaatindeyim. Bana göre le denmiştir.

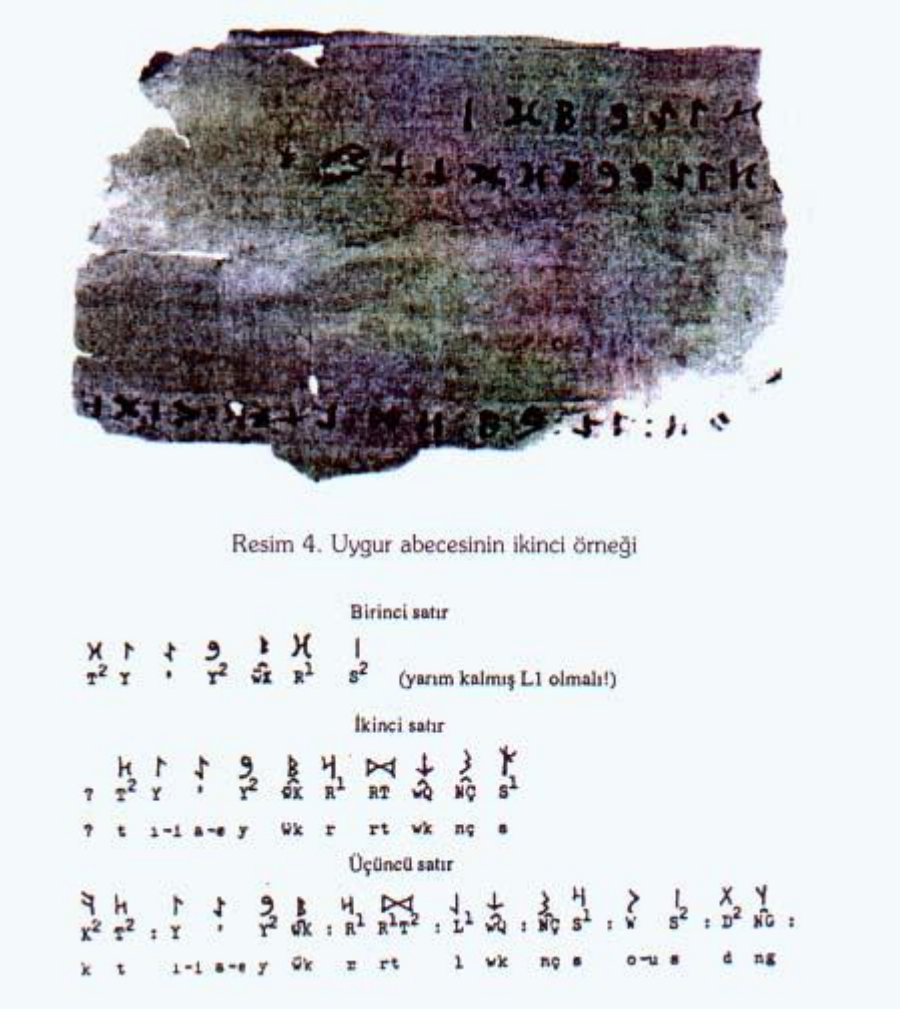
Gördüğünüz bu “abece”den sonra, başka bir “abece”yi göreceğiz.

Bir başka “abece” daha bulundu. Bu, Berlin koleksiyonunda bulunan ve Mainz 171 (T M 340) numarası ile tanınan Çift “abece”li bir örnektir.

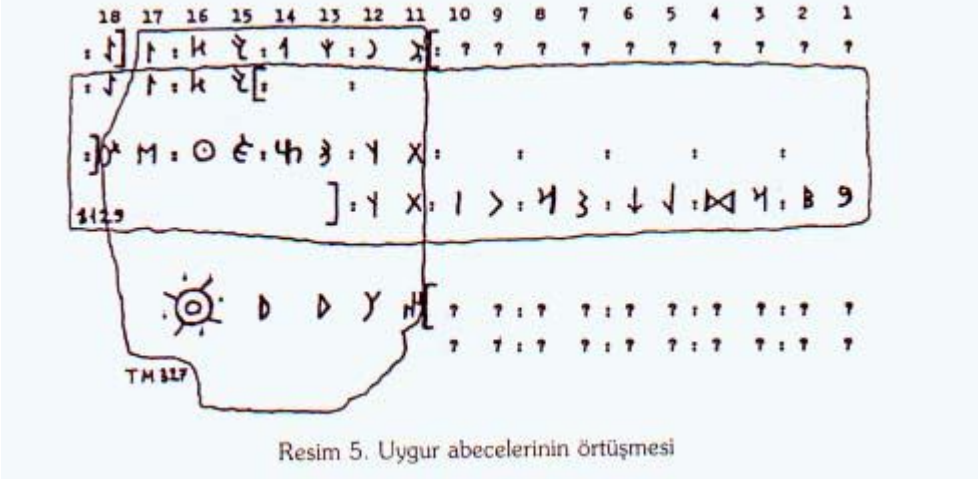
Çift harfli Göktürk - Uygur abece örneği (Mz. 171)

Burada, B1 W (bu) yazılışının okunuşunu sonraki Uygur harfleriyle “bu” yazılışından okuyacak ve biz B1- (b) ve W (u)’nun değerini bulacaktık. Örtün yazılıyor, baştaki “t” ile sondaki “ç” belgede yırtılmış. Onun t]örtün[ç "dördüncü" olduğunu sonraki Uygur harfleriyle yazılışından çözecektik. Burada y, me, e, yanında Uygur harfleriyle "yime" yazıyor. Kısacası Uygur harflerinin vasıtasıyla 1910'larda bu metinler çözülecek ve bu taşların Türk milletine ait olduğu meydana çıkacaktı. Bu iki abece, ilim aleminde bilinir. Birincisi daha fazla bilinir[5], ikincisi pek neşredilmedi. Bir A. Von Le Coq, bir de ben yayınladım.[6] Ancak, Japonya’ya götürülen Uygur metinleri koleksiyonunda, başka bir abece parçası bulundu.

Resim 4. Uygur abecesinin ikinci örneği

Bu yeni bulunan abece parçası, bir "abece"nin son kısmı, bir cetvelin son kısmı. Şimdi bu cetveli buraya yazdığımız zaman ve Mani harfleriyle olan "abece'yi de yazdığımız zaman, bu ikisinin mevcut olan harfleri yeni terimle söyleyeyim örtüştü, üst üste geldi. Yani, Türkistan'ın iki ayrı bölgesinde, iki ayrı devrede, arada belki yıl farkı olan bir zamanda yazılan "abece"ler birbiriyle aynı.

Resim 5. Uygur abecelerinin örtüşmesi

O halde, birbiriyle aynı ise, demek ki bir söyleyiş sırası var. Aksi takdirde harfler birbirini takip etmezdi. Biz şimdi kendi eski "abece"mizin, en eski Türk damgalarından çıktığını kabul ettiğimiz bu en eski harflerimizin telaffuz sırasını bilmediğimiz için, harflerin veya işaretlerin telaffuzu acaba ikişer ikişer mi söyleniyordu, çünkü her iki harften sonra noktalama var, yoksa dörder dörder mi söyleniyordu bilmiyoruz. Bu husus henüz meçhulümüzdür.

Şimdi bu iki abece üst üste geldiği zaman bize yeni ufuk açıyor. Nasıl bir yeni ufuk açıyor? Abecedeki harf sayısı kaç tane? Biz bunları üst üste koyduğumuz zaman, eksik olan yerdeki harf sayısını da gördüğümüz için, üç büyük yazıtta 38 işaret olarak kullanılan harfin, haddi zatında 66 tane harf olması gerektiğini anlıyoruz. Ancak, abecelerin o kısımları eksik olduğu için metinlerden bunları çıkartıyoruz. Bunlar da pek muhtemel ki ligatürlerdir, yani harflerin özel transkripsiyonlu şekilleri. "N1″ harfini tek işaretle yazar, burundan söylediği zaman göbeğine bir çizgi çeker. Yani, ikinci bir işaret koyar, işte bu iki işaretle, üç işaretle bir birlik, birleşik sesler ifade ediliyorsa buna ligatür diyoruz. Bu ligatür konusu teknik bir konu olduğu için bunu geçiyorum. Sadece bizim eski abecemizin 66 harf civarında olduğunu tahmin ettiğimi söylüyorum.

Ben bu fikirlerimi on yıl önce, 24-29 Haziran 1990′da Budapeşte'de toplanan Parmanent International Altaistic Conference (=PIAC)'ın 33. toplantısında İngilizce olarak sundum. Beş yıl önce de Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayınlanan kitabımda hem Türkçe hem de İngilizce olarak yayımladım. Görüşlerimi ilim aleminde herkes okudu, bugüne kadar bir itiraz eden de olmadı.

(Sayın Bakan, Prof. Dr. Abdulhaluk Çay, arşiv metinlerimizin bir envanterinin henüz yapılmadığı şeklinde bir görüş ileri sürdüler)

Biz üç büyük yazıtı iyi biliyoruz. Bu üç büyük yazıt, Bilge Kağan, Köl Tigin ve Tonyukuk yazıtlarıdır. Bunun yanında, Sayın Bakana hemen cevap vereyim; biz Moğolistan metinlerinin envanterini hazırladık, Sibirya'daki Yenisey Yazıtları envanterini de hazırladık. Bunlar 10 yıl önceden hazırlandı. Ben 1990/1991′de Sibirya'yı alt-üst ettim, gezmediğim görmediğim bir metin kalmadı. Benden sonra yeni bulunan da bana bildirildi. Dolayısıyla. Sayın Bakanın bahsettiği geniş envanterin, yani mezar külliyeleri, binalar falan, bunun metinlerle ilgili kısmı tarafımızdan hazırlanmıştır. Ekim 2000 itibarı ile son bilgiler de bize, öğleden sonra dinleyeceğimiz sayın meslektaşımız Cengiz Alyılmaz tarafından getirilmiştir, Moğolistan'da halen 56 tane yazıt bilinmektedir. Bu bakımdan elimizde metinlerle ilgili bir envanterimiz var. Bundan sonrası Türk Tarih Kurumu başkanımız Yusuf Halacoğlu'na düşüyor, tarihi belgelerin, yapıların envanterinin çıkartılması. Göktürk yazısı bizim karşımıza daima büyük anıtlarda çıktı. Yani biz yazı tiplerini V.V. Radlov'un atlasından Bilge Kağan, Köl Tigin, Tonyukuk, Köl-İç-Çor, Ongin ile diğer külliyelerdeki büyüt yazıtlardan ve Yenisey boylarındaki küçük yazıtlardan gördük.

Yazı tiplerinin birincisi, Bilge Kağan, Köl Tigin, Tonyukuk yazıtlarında olduğu gibi taşın içerisine kazılan özel hakkakların yapmış olduğu yazıdır. En güzel örneği, en sağlam kalan örneği bugün Tonyukuk Yazıtıdır, ancak zamanın tahribatı dolayısıyla o da mahvolmak üzeredir.

İkinci yazı tipine örnek verelim. Savaşa gidiyorsunuz, mesela İstanbul'dan Ankara'ya kadar bir uzak yere gidiyorsunuz. Evinizden, yurdunuzdan 400 kilometre ileride savaş yapıyorsunuz. O dağlardan ölüyü nasıl getireceksiniz? Bir taş buluyorsunuz, yazıtını yazıyor ve orada gömdüğümüz kişinin başına dikiyorsunuz. Yurda döndüğünüz zaman falına bakıp yoğ merasimini yapıyorsunuz. Ancak taşını dikerken, yanınızda hakkak yok, yazıyı kim kazıyacak? 0 zaman, kesme yazı dediğimiz yahut çizme yazı dediğimiz, kılıcın, bıçağın ucuyla yapılan yazıtlar, mesela 134 numaralı Yenisey yazıtı gibi yazıtlar, meydana geliyor. 134 numaralı Yenisey yazıtı üzerinde Dimitri Vasillev ile ayrı ayrı çalıştık. sonra çalışmalarımızı birleştirdik. Sadece "tengrim" kelimesini aynı okumuşuz, diğerlerini o ayrı okumuş, ben ayrı okumuşum. Karşılaştırıp esas metni çıkardık. Niçin birbirimizden farklı okuduk? Çünkü o bıçakla kesme yazı 1000 yıldan beri artık tahrip olma durumundaydı.

Demek ki kesilme ve çizilme yazı var, bir de Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan'daki arkeolojik kazılarda bulunan küpler üzerindeki kesme yazılar var.

Bunun yanında, duvara, taşa boyama ile yapılan henüz daha yayımlanmamış ya-zıtlar var. Yani Türkler, bin yıl önce kırmızı boyayla, yeşil boyayla yazıtlar yazmışlar. Bir tanesi Hoytu Tamır külliyesi yazıtlarıdır. Bir Kazak dostumuz buradaki yeni yazıtları keşfetmiştir. Hoytu Tamır bir tepedir ve erimek üzeredir. Kazak Türkolog Sarthocaoğlu Harcavbay o kayayı incelerken sanki birdenbire gök delinmiş gibi bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında kalmış ve sadece dağı seyretmiştir. Dağ yavaş yavaş renklenmeye ve yeşil, mavi, kırmızı mürekkeple, gözün görmediği yazıtlar belirlemeye başlamış. Çünkü; güneş o mürekkepleri soldurduğu için göz bunları fark etmiyor. Ama yağmur yağınca boyalar ıslandığı için Harcavbay o yazıtları görmüş, yerlerini işaretlemiş. Bir saat sonra yağmur dinince güneş çıkmış ve yazılar yine kaybolmuş, ama yerleri işaretli olduğu için Harcevbay atla su getirmiş, oraları ıslatmış, yeniden onları kopya etmiş. Bizim bugün Hoytu Tamır'ın, Radlov'un neşrettiği 10 yazıtını 22′ye yükseltecek şekilde daha büyük hacimli eklerimiz var.

Bunun yanında, Türklerde kağıda yazılı olan metinler de var. Kimse bunları Türkiye'de yazmıyor yahut kültür açısından üzerinde durmuyor.

Irk Bitik adlı bir fal kitabı var. Bu Çince, bir fal kitabının Türkçe'ye tercümesi. Göktürk harfleriyle kağıda yazılmış 110 sayfalık bu en eski kitabımız İngiltere'de, Britsh Museum'da bulunuyor. Yani, bizim en eski yazılı belgemiz, kağıda yazılı belgemiz bir kitap, bin yıl önce yazılmış, üstünde tarihleri var. Bunun yanında, kağıda yazılı, değişik kazılarda, değişik coğrafyalarda bulunan metinler var. Berlin koleksiyonundaki bu metinlerden sekiz tanesini A. Von Le Coq yayınlamıştı. Berlin'de bulunduğum sırada ben bütün metinleri tek tek kontrol ettim, 16 tane kağıda yazılmış yeni yazıt buldum. İlimler akademisi bu metinlerin yayın hakkını bana verdi. Ben de meslektaşlarım Edward Tryjarski ve Hans Wilhelm Haussig'le birlikte üçüncü yazarı olduğum Bilge Kağan'ın vefatının 1250. yıldönümü dolayısıyla "Societas-Uralo-Altaica" tarafından yayımlanan Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa isimli kitapta bu yeni belgeleri Almanca olarak yayımladım. Bir Alman kuruluşu olan Societas Uralo-Altaica (Ural-Altay Derneği) Bilge Kağan için 1985 yılında bir kitap yayımlamamıştır. Bunlar da bizim eksiklerimiz, hatalarımız. Hastalığı doğru teşhis etmezsek, tedavisini yapamayız. Şimdi, bu yazı cinslerinden sonra sizi pek fazla tutmayayım.

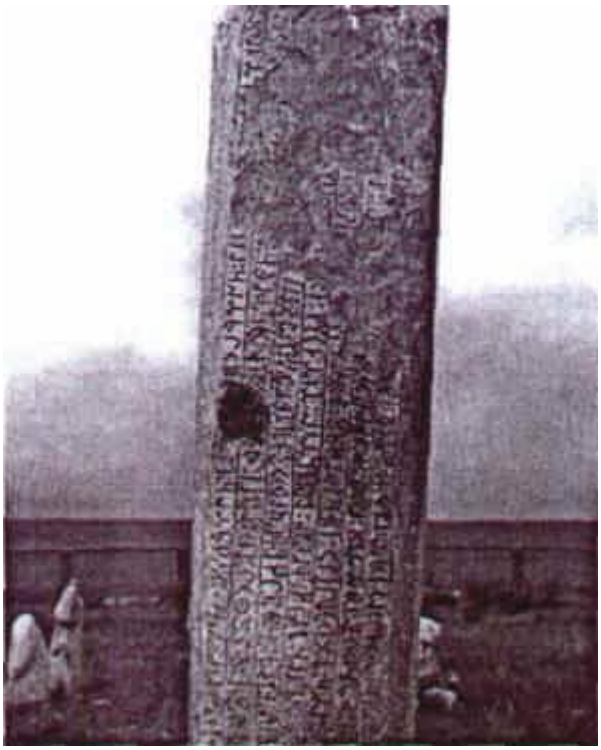
Ben kağıda yazılı bu metinlerin envanterini yaptım. Irk Bitik'in haricinde büyüklü küçüklü 50 aynı parça. Şimdi hızlı konuşarak birkaç resim üzerinde size konu ile ilgili bilgi vereyim.

Bu, çok yeni bir belge, üzerinde runik harfler olan bir altın para belki. Bazılarına göre Hun devrine bazılarına göre de VIII-IX. yüzyıllara ait. Sergey Grigoriyeviç Klyaştornıy, runik harfli yazıtı ang (e) b(e)g şeklinde Türkçe olarak okudu.[10] Eğer bu para Göktürklerden daha eski devreye ait, Hun devrine ait bir para ise, üzerinde Türk harfleri ile Türkçe kullanılmış. Bu bizim için son derece yenidir son derece mühimdir. Eğer bunu Osman Fıkri Sertkaya söylerse, siz Osman Fikri Sertkaya'ya Türkçü, nasyonalist, faşist diyebilirsiniz. Ama, bunu tanınmış bir Rus alimi olan Sergey Grigoriyeviç Klyaştornıy söylerse, o ilim adamına Türkçü, nasyonalist, faşist diyemezsiniz, ona ilim adamı dersiniz. Bu bakımdan bir Rus aliminin bunu ortaya koyması, bizim milletimizin abece-sinin, yazısının tarihî devrelere aidiyetini göstermesi bakımından Türk tarihinde bir yeniliktir.

Bilge Kağan Yazıtı

Bakın, Bilge Kağan Yazıtı. Bilge Kağan Yazıtı, en büyük hacimli yazıtımız. Maalesef üç parçaya ayrılmış durumda. Acilen kurtarılmayı bekliyor. Bu konuda Cengiz Alyılmaz Bey benden sonra size çok fazla bilgi verecek, onun bildiri konusu bu. Ancak, şimdi büyük tehlike, oraya giden turistler taşın üzerine gidip resim çektikleri için kabarmış olan harfleri kırıyorlar. 10 yıl önce benim çok dikkatle çektiğim bu resimlerle Cengiz Bey'in yeni getirdiğinde tahribat %50, metin gidiyor, Sayın Bakanımız Abdülhaluk Çay Bey'in ne yapıp yapıp bunları kurtarması lazım.

Tonyukuk Yazıtı

Tonyukuk yazıtını görüyorsunuz. Harfler biraz daha büyük kazılmış. Satırlar altı satır, yedi satır. Nispeten sağlam bir metin.

Moğolistan İlimler Akademisi mensupları Şine-usu yazıtında silinebilir siyah boya kullanıp harf çukurlarını boyadılar ve metni dia filmine çektiler. Taşın normal fotoğrafı-nı çektiğinizde harfleri göremiyorsunuz. Boyanmış metni diaya çektiğiniz zaman, siyah zemin üzerinde beyaz harfleri görüyorsunuz. Benim elimdeki Şine-usu metni, Hüseyin Namık'ın neşrettiğine %50 ilavelidir. Metin yeniden kurulmuştur. Türk tarihinin bu anıtta belirtilen bütün tarihleri açığa çıkmıştır.

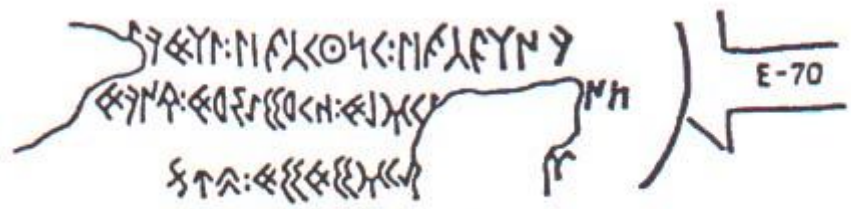
Köl-iç-çor Anıtı; bu da büyük yazıtlardan birisidir. Bizim Hüseyin Namık'tan "Kü-liçur yazıtı" diye bildiğimiz. Şimdi bunun bir sonraki resmine bakarsanız, taşın yukarıdan nasıl yendiğini göreceksiniz. Bakın, metin ortaya doğru gittikçe azalıyor, artık bu taşlar mahvoluyor.

Burada, henüz neşredilmemiş, Kopelko isimli bir ressamın Hakasya'da bize, Di-mitri Vasilyev ile bana, haber verdiği, kırmızı mürekkeple yazılan bir yazıtı görüyorsunuz. Bu Yenisey havalisi yazıtıdır, henüz bunu yayınlamadık. Yayımlamama sebebimiz de şudur. Bunu bizden önce gören bir Türkolog-arkeolog meslektaşımız, İgor Leonidoviç Kızlasov metnin yayın hakkını almış, üzerinde çalışıyor. O meslektaşımız yayınını yapana kadar beklememiz ve ilmi nezaket göstermemiz lazım. Aksi takdirde ben bunu 10 defa yayınlardım. Ama, önce Kızlasov'unki çıkmalı, ben yeni bir şey söylüyorsam daha sonra söylemeliyim. Aksi takdirde, sizin yapacağınız orijinal bir yayını da başkası engeller. Bu bakımdan, bu salonda olan genç araştırıcılara, daha tecrübeli bir ağabeyler olarak bunu belirtmeliyim. Balıklama atlayarak bir metni yayımlamaya kalkmasınlar. Yani, ilim nezaketini unutmasınlar. Siz niye neşretmediniz derseniz, Kızlasov'un neşri bizim için önceliklidir, o neşrettikten sonra biz de notlarımızı yayınlayacağız.

Kızılkaya külliyesi. Yenisey'in kollarının birisinin yanında bir geçit dağı. Bu dağ da artık yavaş yavaş eriyor. Dağın parçalarını alabilirsiniz. Yenisey 24 numaralı metin için ben oraya çıktım. Ama, iyi ki çıkmışım; orada kaybolmakta olan Moğol harfleriyle, Çin harfleriyle geceleri orada konaklayanların yazmış olduğu yazıtlar var. Ben Moğol ve Çin harflerini kopyaladım. Ama, yine oraya gidip mütehassıslarıyla bunların kalıplarını almak lazım. Buradaki kabartmalardan bir tanesinin kalıbını Profesör Yakop Abramoviç Şer'e aldırdım, onu üniversitede öğrencilerime her yıl, bir kalıp nasıl alınır, ölçüler nasıl tespit edilir, onu göstermek için kullanıyorum.

Buradaki yazı, Türklerin sırlı metinlerinden biri. Çünkü Türkler, Göktürk yazısını kullanırken, aynalı yazı dediğimiz, normal yazıyı yazıyor, aynısını üstüne ters çevirip yazıyor. Birinci aynalı yazı bu, bu Moğolistan'da bulundu.

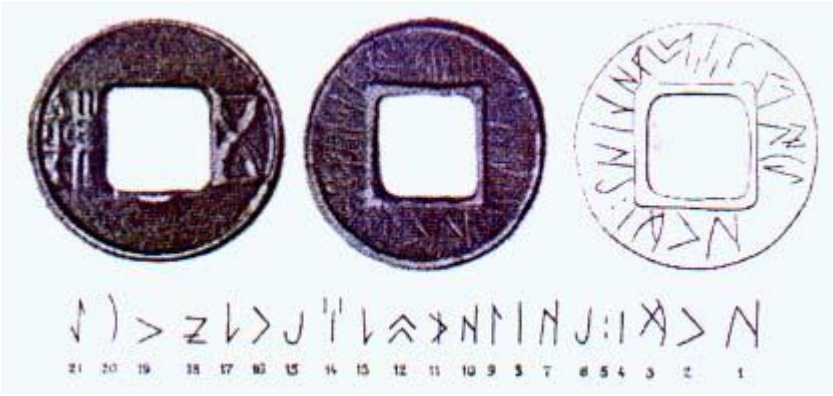
İkinci aynalı yazı, Yenisey 24. Bakın, ben eski metinden kopya ediyorum. Okuyamamışlar, çünkü birinci kelimeli düz yazmış, ikinci kelimeyi ters çevirip yazmış, üçüncü kelimeyi düz yazmış, dördüncü kelimeyi ters çevirip yazmış. Sistemi anladınız mı metin anlam kazanıyor; aksi takdirde harfler bir araya geliyor, ama anlam çıkmıyor.

Resim 8. Yenisey 70 numaralı yazıt

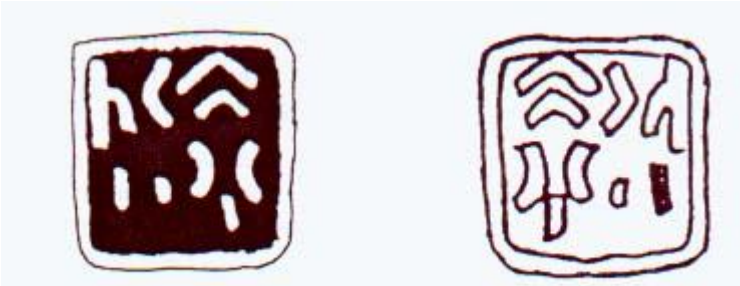
Üçüncü bir metin, Yenisey 70 numaralı metindir. Ben kitabımda yayınladım onu. Harflerin bazılarını ters çevirip yazıyor, o zaman kelimeyi anlayamıyorsunuz. Aynalı yazı olduğunu anladığınızda, o şifreyi çözdüğünüzde fevkalade güzel bir anlam çıkıyor.

Bakın, kağıda yazılı metinler, bunlar 10. yüzyıldan kalma. Bunlar kitap parçaları. Bunları ben yayımladıktan sonra bunların Manice asıllarını bulmuşlar. Çünkü metin okunmamıştı. Bu sefer meslektaşlarım bana mektup yazdılar, "Biz falan Mani metninde bunun parçasını bulduk, sana gönderiyoruz" diye. Henüz bende yayınlanmamış dört beş yazı örneği var. Bu kağıda yazılı metinleri, Ahmet Bican Bey çok ısrar ediyor, inşallah önümüzdeki yıl ona bir kitap olarak vereceğim. Eski Türklerin Göktürk harfleriyle yazmış olduğu kağıda yazılı metinler. Yani kitap çok gecikti, zamanında veremedim.

Göktürk parası

Şimdi bir parayı görüyorsunuz. Bu para, Moğolistan'da bulunan anıtların en doğusunda bulunan bir noktadır. Oralarda anıt yok, ama bu para bulunmuştur. Para, tamamen Çin usulüdür, Çin parası tarzında. Belki de Çin'de basıldı, biz bunu bilemiyoruz, ama yazı Türkçe. Metin yayınlanmıştır.[12]

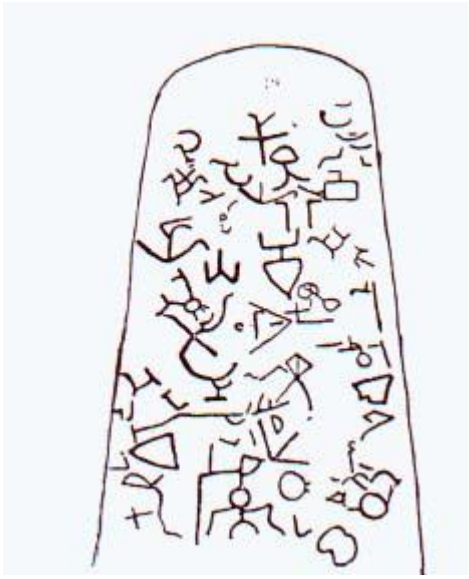
Resim 11. Kutlug yazılı yüzük.

Kutlug yazılı yüzük

Bu daha enteresan bir şey, bu bir dört köşe yüzüğün kaşı. Bu dört köşe yüzüğün kaşında iki satırda Kutluğ yazıyor. Adamın adı "Kutlu". Bunu mühür olarak kullanıyor, vuruyor, damgası çıkıyor. Yani, aynısı Asurlularda, Orta

Anadolu'da, Mezopotamya'da olan şeylerin daha güzel örneği bizimkidir. Bakınız paradan sonra yüzükte de "kutluğ" şeklinde Göktürk yazısının kullanıldığını gördük.

Şimdi bu taşın tefsiri çok enteresan. Şivet-Ulan külliyesi İl Tiriş Kağan'ın mezar külliyesidir. Pek muhtemelen bu taş da İl Tiriş Kağan'ın yog törenine katılan Türk boylarının kabile damgaları dedi. Bu, bu taşı yog törenine katılan Türk ailelerinin, Türk boylarının şeref levhası olarak kabul ediliyorum. Ancak bu taşın yeni izahları da olabilir.

İlteriş Kağan külliyesi yazıtı

Evet, bakın şimdi birkaç slayt getirdim. Yenisey yazıtlarından toplamalar. Ben iki yıl Çince okudum. Çince'de bir ideogramda bir aileyi göstermek için aile armasını yazdığınızda o abeceye belirli işaretler koyarsınız, o mezarda olan kişinin, o ailenin reisi mi, reisin küçük kardeşi mi, büyük oğlu mu, küçük oğlu mu, işaretten anlaşılır.

Şimdi, damgalar çoğaldıkça, Yenisey'deki bu damgalan taşıyan külliye mezarlıklarında, babanın, oğulun, torunun mezarını, izini metinden takip ettikçe, Türklerde de aynı sistemin olduğunu görüyoruz; aile damgalan ve aile damgalarının değişik yerlerine konulan işaretle babanın, oğulun, torunun mezarlarının ifade edilmesi amaçlanmıştır. Yani damgalarımız da abecemiz gibi bir sistem göstermektedir.

Bunlar Moğolistan'daki ad damgaları. Harferle olan ilişkisi için gösteriyorum.

Sahte anıtlardan da örnek vereyim. Bunu meşhur profesör Rinçen, Çingiz Kağan Alp Kağan Ermiş şeklinde yan kıymetli bir taşın üzerine yazdı ve bu taş üzerine "Moğolların kullandığı harfler, Göktürk harfleri ve Moğollar Türk asıllıdır" konulu yedi bildiri yapıldı. Ancak Macar Profesör Lajos Ligeti Moğol Profesör Rinçen'e, "Bu sahtekarlıktır, bunu sen yaptın" dediği zaman Profesör Rinçen inkar etmedi, "Evet, ben yaptım, sizlerin mesleki seviyesini ölçmek için cevabını verdi.

Bu çok enteresan; Altın Köl yazıtının bulunduğu tepede bulunan bir harita. Zannediyoruz ki, bu harita -ben onu yerinde gördüm- bir okla aşağıyı gösteriyor, çünkü ovada olan savaşı gösteriyor. Orada Altın Köl yazıtları, yani Yenisey 28 ve 29 numaralı yazıtlar dikilmiş. Bu, eski Türklerin yapmış olduğu en büyük harita, çünkü ovanın haritası. Rus meslektaşlarım aradaki yerlerin, nehirlerin, belki o an, savaş başlamadan bir kurban kesilerek kurban kanıyla dolduğunu söylüyorlar; ama bu bir tahmin. Yani, eski Türklerin bir haritası da var; hala orada Tuva'da yerinde duruyor.

Bu, daha sonra Runik harflerden sonra, eski Göktürk harflerinden sonra gelen, kayaya yazılı Uygur harfli metinler.

Son olarak şunu söylemek istiyorum. Eski Türkler, Batılıların dediği gibi barbar kişiler değillerdi. En az, Çin yazısında olduğu gibi, çok sistemli düzgün bir abeceleri vardı. Pek muhtemeldir ki, bunlar, Türkün kendi yaratıcılığıyla at damgalarından çıkmış olsun. Bunların, elimizdeki metinlere göre sayısı 38′le 42 arasında değişiyor ama, yeni bulunan belgelerle, yeni bilgilerle sayısı 66′ya çıkartmak mümkündür ve bu yazılarla eski

Türkler çok geniş bir coğrafyada eğitim, öğretim yaptılar. Çünkü yazı, bu taşların, söylediğim malzemenin dışında parada, bardakta, tabakta, çanakta, küpede, yüzükte, bilezikte, kılıcın, bıçağın kabzasında, tabip generalin kemer tokasında, atın geminde, yani günlük hayatta kullanılan nesneler üzerine yazılarak kullanıldığına göre, süs için yazılmış olması mümkün olmaz. Demek ki o halk, bunu okuyor ve yazıyordu, günlük eşyalarında kullanıyordu. Daha sonra Uygur devrinde biz Uygur okullarının listesini bulduk. 23 tane Uygur okulunun listesi olduğuna göre, pek muhtemel ki, Göktürklerin de böyle okulları vardı ve bu harflerle eğitim yapıyorlardı.

Dipnotlar

[1] "Göktürk tarihinin meseleleri: İnel Kağan mı - İni İl Kağan mı?" Atsız Armağanı, İstanbul 1976.

[2] Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Eski ve Yeni Harflerle (5000 kelime ilaveli 2. Ofset baskı), Ankara-1970. s. 233-234.

[3] Raşit Rahmeti Arat, Uygur Alfabesi, İstanbul ,1937

[4] Doğumunun 311. ölümünün 240. yıl dönümünde Philipp Johann von Tabbert-Strahlenberg (1676-1747) ,Türk Kültürü , XXV/ 285 (Ocak 1987), s. 16-17.

[5] A. Von Le Coq, "Köktürkisches aus Turfan (Munuskriptfragmente in köktürkischen 'Runen' aus Toyoq und Idiqut-Schahri) [Oase von Turfan))", SPAW. Phil.-Hist. Klasse, 1909/41, s. 1047-1061.

[6] "Kağıda yazılı Göktürk metinleri ve kağıda yazılı Göktürk alfabeleri" ve "Some problems of köktürk history: Do the köktürk characters have an alphabetical order?", Göktürk Tarihinin Meseleleri/Probleme der köktürkischen Geschichte / Some Problems of Köktürk History, Ankara, 1995, s. 284-292 ve 293-301.

[8] A. Von Le Coq, "Köktürkisches aus Turfan (Manuskiptfragmente in Köktürkischen "Runen" aus Toyoq und Idiqut-Schahri [Oase von Turfan]", SPAW, Phil.-Hist. Klasse, 1909/41, s. 1047-1061.

[9] Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa, herausgegeben von K. Röhrborn und W. Veenker, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, 19, Wiesbaden, 1985, IX+164 s. Bk. "Fragmente in alttürkischen Runenschrift aus den Turfan-Funden", s. 133-164. Bu makalenin bütün resimlerle birlikte ikinci yayımı için bk. Göktürk Tarihinin Meseleleri/Probleme der Köktürkischen Geschichte / Some Problems of Köktürk History, Ankara, 1995, s. 225-276.

[10] S. Klyaştırnıy-D. Savinov, V. Şkoda, "The golden bracteatus from Mongolia, A Byzantine motif in the Central Asian toreutics", Information Bulletin, 16, International association for the Study of the Cultures of Central Asia, Moscoıv, 1989, s. 5-19.

[11] Osman F. Sertkaya, "Yenisey yazıtlarının yayınlarındaki bazı okuma ve anlamlandırmaların düzeltilmesi , yeni okuma ve anlamlandırma teklifleri", Göktürk Tarihi'nin Meseleleri, s 204-205.

[12] Sergey G. Klyaştornıy, "Moneta s runiçeskoy nadpisyu iz mongolii", Tyurkologiçeskiy Sbomik 1972, Moskova, 1973, 334-338.